 <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1853>

Citation: Altıncılık, A. E. (2020). Göktürk giyim kuşamının plastik sanatlarda değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1101-1110.

Dr. Arzu Emel ALTINKILIÇ

 0000-0003-4665-3640

GÖKTÜRK GİYİM KUŞAMININ PLASTİK SANATLARDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Göktürk devri, Türk tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü “Türk” kelimesi ilk olarak Göktürkler zamanında kullanılmıştır. Bu çalışmada, Göktürk devri giyim kuşam geleneği üzerinde durulmuştur. Bu kültürün, statü farklılıklarının daha iyi anlaşılması konusunda da ayrıca önemli bir unsur olmakla beraber, sosyal- kültürel değerlerden yahut dönemin gerektirdiği yaşam şartları ve gelenekleri doğrultusunda gelişim gösterdiği bilinmektedir. Toplumun ihtiyaçları, yaşam biçimi ve sosyal yapısı doğrultusunda gelişen giyim kuşam kültürü, Göktürk kültürel ve sosyal yapısını anlamamız konusunda büyük rol oynamaktadır. Günümüze kadar gelen Göktürlere ait yazılı kaynaklar ve görsel betimlemelerden, söz konusu kültürün giyim ve kuşamına ilişkin pek çok eser bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Göktürk devrine ait resim ve heykel sanatındaki stilistik betimlemeler, giyim kuşam geleneğine ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışma, müzelerde sergilenen Göktürk devrine ait eserlerin, basılı ve dijital kaynak taramalarından elde edilen veriler ışığında, sanatsal ve sosyal açıdan değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Göktürk Devri, Göktürk, Giyim Kuşam

EVALUATION OF GOKTURK CLOTHING IN PLASTIC ARTS

ABSTRACT

The Gokturk era has a very important place in Turkish history. Because the word “Turk” was first used in Gokturks time. In this study, the tradition of Gokturk era clothing is emphasized. Although this culture is also an important factor in understanding the differences in status, it is known that it has developed in line with the social-cultural values or the living conditions and traditions required by the period. Clothing culture that develops in line with the needs, lifestyle and social structure of the society plays a big role in understanding the cultural and social structure of Gokturk. From the written sources and visual descriptions of the Gokturk people that have survived to the present day, many works related to the clothing and equipment of the culture in question are of great importance in this respect. The stylistic descriptions of the painting and sculpture art of the Gokturk period provide important data regarding the tradition of dressing. This study presents an artistic and social evaluation of the works of Gokturk, which are exhibited in museums, in the light of data obtained from printed and digital source scans.

Keywords: Turk, Gokturk Period, Gokturk, Clothes

1. GİRİŞ

Türk tarihinde çok mühim bir yere sahip olan Göktürklerin tarihsel süreci incelendiğinde, 542-745 yılları arasında hüküm sürdükleri görülmektedir. Hun Devleti’nin dağılmasından sonra, 6. Yüzyılın ortalarına doğru, Doğu Asya’da yer almışlardır. Göktürklerde giyim kuşam geleneğini inceleyeceğimiz bu çalışmada öncelikle Göktürk tarihine değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Göktürk tarihi ve kökeni üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Taşağıl’a göre; Hunların bir kolu olan Göktürkler, önce Altay Dağları’nın kuzeyinde yer almışlardır. Daha sonra güney kısımlarına yerleşmişlerdir. Bir başka ifade ile Yenisey Nehri’nin doğduğu havza, Göktürklerin ilk yurdu olarak gösterilmektedir (Res. 1-a). Tarih sahnesine kesin bir şekilde çıkmaları ise, 542 yılıdır (2019:106-107). Göktürkler, Hunların Aşina adı verilen bir kolundan gelmektedir.

Resim 1: a) I. Göktürk Devleti
Kaynak: Ural 1

Resim 1: b) II. Göktürk Devleti
Kaynak: (Taşağıl,2019:155)

Göktürk Devleti'nin kurucusu Bumin Kağan'dır ve çeşitli sebeplerden ötürü dağılımlarından sonra, İkinci Göktürk Devleti kurulmaya başlanmıştır. Kutlug Kağan'ın 681 yılında Türk birliğini sağlamasıyla İkinci Göktürk Devleti kurulmuştur (Res. 1-b). Gözde yıllarını Bilge Kağan zamanında yaşayan İkinci Göktürk Devleti, Uygurlar tarafından 745 yılında yıkılmıştır. 8.yüzyılın ortasında Uygurlar, kendi bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

8. yüzyılın ilk yarısında yazılan ve Göktürk tarihini en iyi biçimde ifade eden ve günümüz Moğolistan'ında, Baykal Gölü'nün güneyinde, Orhun Nehri vadisinde bulunan Orhun Kitabeleri'nde, geçmişte yapılan hataların Türk devleti ve Türk milletine çok pahalıya mal olduğu ve bu tarz yanlışların tekrar edilmemesi için neler yapılması gerektiği anlatılmaktadır.

Bu özelliklerinden dolayı da Orhun Kitabeleri Türk milletine bırakılmış en eski siyasi vasiyetnamelerdir (Memiş, 2009:124). "Türk" adı Türk kaynaklarında ilk olarak Orhun Kitabeleri'nde zikredilmiştir (Kurat, 2002:52). Kitabeler, bugünkü Moğolistan'da, Baykal Gölü'nün güneyinde, Orhun Nehri vadisinde bulunmaktadır.

Moğolistan'ın Orhun Nehri vadisinde bulunan, Orhun Kitabeleri'nin alt kaideleri olan kaplumbağa biçimli formlar, bazı anıt heykellerin üzerindeki insan-hayvan rölyefleri ve balballar, Göktürk devri ve sanatı hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir (Başkan, 2002:114). Özkeçeci'ye göre; bu kitabelerin mezar taşı niteliğinde dikilmesine rağmen, daha çok siyasi hatırat ve bir tür beyanname niteliğinin de olduğudur. Güçlü bir hitabet ile yazılmış olan bu kitabeler, Göktürk alfabesi, dili, kültürü ve edebiyatı açısından eşsiz belgeler olmakla beraber, Türk tarihinde yazıldığı döneminin şahitleri olarak bugün karşımızda durduğu düşünülmektedir (2011:664). Ayrıca Bilge Hakan ve Kültigin devrinden kalmış, Türk dilinin günümüzde dahi kolay anlaşılabilir en eski ve edebi metinleri olarak görülmektedir (Aslanapa, 2007, s:7).

2. GÖKTÜRK DEVRİ GİYİM KUŞAMI

Moğolistan bölgesinde, Sibirya'da Kem Vadisi ve Tolga Nehri vadisi, Orhon bölgesi; Yenisey ve Kazakistan bölgelerinde Göktürlere ait mimari, maden, taş heykel, duvar ve kaya resimleri ve ayrıca pişmiş toprak gibi sanat eserleri yoğun olarak bulunmaktadır (Oktay, 2012:20). Göktürk sanatının baskın olduğu alanlar; Güney-Güneydoğu Sibirya, Altaylar, Moğolistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dır (Çoruhlu, 2019).

Göktürk devrinde kullanılan birçok giyim teriminin, günümüze kadar geldiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kadın ve erkek kıyafetlerinin birbirine benzediği ve bugünkü medeni kıyafet yapısına çok yakın olduğu bilinmektedir. Kadın elbiselerinin etek boyları, erkek elbiselerine göre daha uzun olmaktadır. Göktürklerde elbiseye ton (don) denmektedir. Elbise iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmakta, dış elbiseye tas (dış) ton, iç elbiseye ise iç ton denmektedir (Begiç, 2016:291).

Söz konusu devre ait giyim kuşam özellikleri yahut detayları yukarıda da bahsedildiği üzere ortaya çıkarılmış sanat eserlerinden oldukça iyi bilinmektedir. Göktürk devrine ait pişmiş toprak figürleri de Orta Asya'daki farklı kültürlerle ait pişmiş toprak heykelcikleri gibi, ön cepheden görüldükleri gibi betimlenmişlerdir. Bir heykelikte kıyafetin baklava desenli olduğu ve elbisesinin kumaş kıvrımları da görülmektedir (Oktay, 2012:21). Buradan, devrin kumaşlarında, desen ve renk bilgisine dair önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Erkek kaftanları yakalarının sol taraf üstte kalacak şekilde kapanmakta olduğu bilinmektedir. Kadınlarda ise; bunun tam tersi olarak sağ taraf üstte kalacak şekilde kapanmaktadır. Göktürk kaftanlarında, yakaların dışa doğru açılması özelliği önemli bir unsurdur (Salman, 2018).

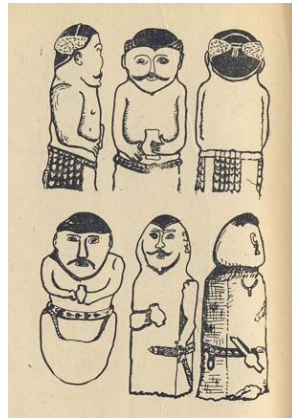
Resim 2: Göktürk Çağına Ait Bir Üstlük **Kaynak:** (Ögel, 1978:18)

Aslanapa, Göktürk kaftanlarının soldan sağa kapandığını öne sürmektedir (2007:9). Ancak kesin olmayan bu görüşe karşılık, Göktürk heykel ve duvar resimlerinde, soldan sağa yahut sağdan sola kapandığı da görülmektedir (Salman, 2006:14). Göktürk devri savaşçıların, uzun yapıda ve etek ucu yere kadar uzanan kaftanlar giyindikleri görülmektedir. Bel bölgesini saran bu kıyafetin kolları dar yapıdadır.

Kaftanı, elbiseyi en iyi tamamlayan aksesuar kemerdur. Rütbeyi ifade eden madeni plakalı ve tokalı kemerler ve bu kemerlere asılan eşyalar, asılan kılıç veya kuma gibi silahlar bulunmaktadır (Çoruhlu, 2017: 237). Ögel'e göre; Türklerin, yiyecek ve silahlarını asmak amacıyla kalın deri kemerlere ihtiyaç duyduklarını bildirmektedir (1978:2).

a.

b.

c.

Resim 3: Göktürk Çağı Heykellerinde Görülen Sade ve Süslü Kemerler

Kaynak: a) (Ögel, 1978:88) b) (Ögel, 1978:90) c) (Ögel, 1978:91)

Göktürk devri heykellerinde önemli bir detay olan kemerler ve bazı heykeller daha ayrıntılı betimlenirken, bazıları ise yalın ifade edilmişlerdir. Sık görülen askılı kemerlerden aşağıya doğru üç ya da beş deri şerit sarmaktadır. Bazı kemerlerde, kemer tokası dikkati çekmektedir. Sıklıkla, kemerlerin sağ tarafından yuvarlak bir küçük kese, sol tarafından ise kılıç sarmaktadır. Keselerin kullanım amacı kesin olarak bilinmemektedir (İskenderzade, 2010:262).

Moğolistan'ın Mayhan Uul bölgesinde bulunan Göktürk devri atlı figürinleri üzerinde sarkıntılı kemerler bulunmaktadır. Kemerler, siyah renkte boyanmışlardır. Önemli kişilerin rütbe göstergesi olarak kaftan üzerinde deriden bir kemer olduğu anlaşılmaktadır. Deriden üretilen kemerlerin, farklı materyallerle donatıldığı bilinmektedir (Salman, 2006:18-20). Bölgede bulunan ve Göktürlere ait olduğu düşünülen atlı pişmiş toprak figürlerindeki kıyafetlerin, turkuaz renkte olduğu görülmektedir.

Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'un batı kısmında yer alan Mayhan Uul Kurganı'nda bulunan 7. yüzyıla ait 45 adet heykelcik bulunmuştur. Söz konusu heykelcikler, Türklerin yaşam tarzları, sanatı ve gömü geleneği hakkında önemli bilgiler vermektedir. Heykelciklerden oluşturulmuş bir sahneye bakıldığında, üzgün erkek ve kadın figürleri önünden atlı müzisyenler geçmektedir (Res. 4). Bunun bir tören alayı olduğu görülmektedir.

Resim 4: Göktürk Süvarileri, Moğolistan, Mayhan Uul Kurganı, 7.yy **Kaynak:** Url 2

Göktürk kaya resim geleneğiyle benzer nitelikte olan Kurikanlara ait kaya resimleri, Baykal Gölü çevresinde tespit edilmiştir. Uçarcasına giden at tasvirleri en çok dikkat çekici özellik olarak bu kaya resimlerinde karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2017:206).

Gözleri, ağızları ve üzerlerindeki kayışlar siyah renk ile boyanmıştır (Oktay, 2012:24). Göktürk devri atlı figürlerindeki atlar, dolgunca ve kısa yapılı olarak tasvir edilmişlerdir. At; Türkler tarafından önemli bir yere konmakta ve sadece binilen bir hayvan olmamakla beraber, etinden ve sütünden faydalanılan bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır (Ceylan, 2015:23). Çoruhlu'ya göre, Batı Kazakistan'daki Talas/ Aladağ'daki mevkide Jaltırak Taş denilen yerdeki bazı kaya resimleri de Göktürk sanatı özelliği ile yapıldığı ve bu açıdan Göktürk devrine tarihlendirilebilir. Söz konusu resimlerde tasvir edilen bazı atların kanatlı olarak resmedilmesi önemli bir özellik olarak dikkat çekmektedir (2017:205). Atın önemine ilişkin olarak, Kaşgarlı Mahmut'a ait Divanü Lügati-t- Türk'de geçen bir söz vardır. "AT, TÜRK'ÜN KANADIDIR".

a.

b.

c.

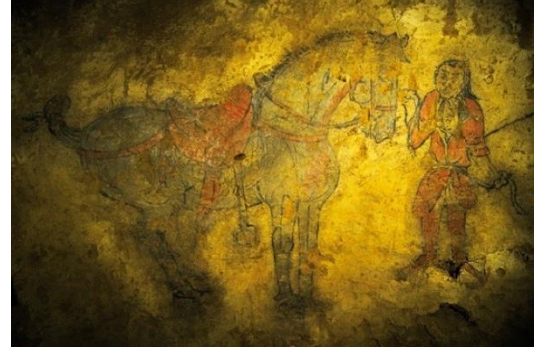
Resim 5: Mayhan Uul Kurganı'ndan Çıkan, Atlı Figür, Erkek ve Kadın Heykelcikleri **Kaynak:** Url 2

Mayhan Uul'da çıkan at üzerinde müzisyen figürü, erkek ve kadın figürleri bulunmaktadır (Res.5 a-b-

c). Pişmiş topraktan yapılmış bu figürler boyanarak detaylandırılmışlardır. Figürlerde kaş göz bıyık ve sakal gibi detaylar oldukça iyi betimlenmişlerdir. Beyaz yüzlü kadın elbisesi ayaklarını kapatmakta, elleri göğüs hizasında bağlı ve kol detayları turkuaz renkte olup, saçlarını tepeden toplamıştır (Res.5-c). Erkek figüründe kaftanın yakaları dışa açılıp, soldan sağa kapandığı, boyu dizin biraz altında olduğu görülmektedir (Res.5-b). Çoruhlu'ya göre; Göktürk devri inanışlarında, insan öldükten sonra da dünyadaki hayatının benzerini yaşamaktadır. Bu amaçla kurganlara konan heykeller, yaşarken giyindikleri gibi tasvir edilmişlerdir. Nitekim ele geçen heykellerden çoğunun kaftanlı, kemerlerinde takılı silahları ve ellerinde bir kap ile tasvirleri tespit edilmiştir. Bu durum, öteki dünya ile ilişkilendirilmektedir (2010:98). Oktay'a göre; yine Kırgızistan'ın Sokuluk ilçesinde yapılan kazılarda bulunan erkek pişmiş toprak figürü üzerinde hatları örten bir kıyafet de görülmektedir (2012:22).

Resim 6: a) Göktürk Duvar Resimleri
Kaynak: Url 3

Resim 6: b) Göktürk Duvar Resimleri
Kaynak: Url 2

Türkler için at; avda, güçte ve savaşdaki vazgeçilmez hizmetlerinden dolayı oldukça önemli bir yere konulmuştur. Bu bağlamda Türklerin, matem göstergesi olarak atın kuyruğunu kestikleri ve savaşa giderken de atın kuyruğunu düğümledikleri bilinmektedir (Ceylan, 2015:23). Göktürk devri kaya resimlerinde görülen ayrıntılarda, kimisi zırhlı, mızrakları flamalı veya flamasız süvariler ile kuyrukları düğümlemiş at figürleri görülmektedir (Çoruhlu, 2017:204-205). Muharebe ve av için kullanılan atlarda, bağlı kuyruk görülmektedir. Çin taş oymalarında da atların kuyrukları bağlı olduğu gözlenmiştir. Türklerin muharebeye giderken atların kuyruğunu düğümledikleri ve at sahibinin ölmesi durumunda da mezarına gömüldüğü belirtilmektedir (Esin, 1965:774). Göktürk duvar resimlerinde, at ve adam tasvirlerine rastlanmaktadır (Res.6-a, b). İlk resimde at gri, ikinci resimde kırmızıdır. Atın kuyruğu bağlı resmedilmiştir ve bu gelenek sadece Göktürlere aittir. İlk resimde atın yanındaki figürün kıyafet rengi gridir, ikinci resimde ise kırmızıdır. Ayaklarında dize kadar çizmeleri olan figürlerin tüm yüz hatları, kıyafet detayları ile atların koşum takımı detayları ince bir işçilikle resmedilmiştir. Söz konusu resimler Göktürk giyim kuşamına dair detayların yanı sıra resim sanatının vardığı noktayı görmek açısından büyük bir önem taşımaktadır.

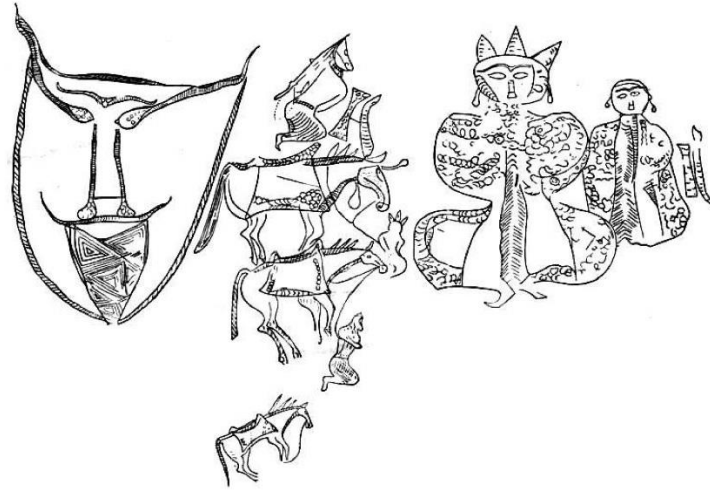

Resim 7: Hoten'de Bulunmuş Tahta Üzerine Boyalı Resim, Delhi National Museum **Kaynak:** (Esin, 1965:786)

Kırgızistan'da Eshki Olmes adı verilen bölgede Göktürk devri, süvari ve piyade okçuların yer aldığı kaya resimlerinden görüldüğü kadarıyla, atların kaslı, irice, kalın boyunlu oldukları görülmektedir. Avcıların bellerinde kemerlerin olduğu ve yukarıya doğru daralan sadaklar ile resmedilmişlerdir (Çoruhlu, 2017:207). At yetiştiren ve at kullanan toplumlarda mücevher, kişisel süs eşyası, koşum takımları ve kemerlere asılan süsler gibi nesne üretimi oldukça yaygındır. Asya'nın bazı yerleşim yerlerinde bugün "bozkır sanatı" diye adlandırılan durumun en eski örnekleri bu devirde görülmektedir (Bazin, 2014:36).

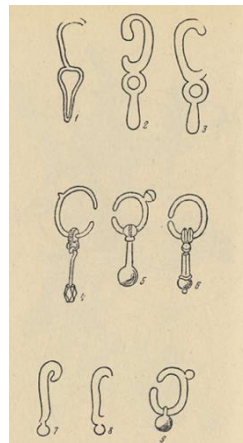
Devrin pişmiş toprak kadın figürinlerinde, iki sıra gerdanlığı bulunan bir heykelcik dikkat çekmektedir. Bu heykelcikte kadının kafasındaki taç görülmektedir (Oktay, 2012:21). Bazı erkek figürinlerinde taşlar, üç parçadan oluşmaktadır. Göktürk devrinde takı kullanımı önemli bir unsur olmakla beraber, söz konusu takı malzemeleri; küpe, kolye, bilezik, yüzük ve taç gibi giyim kuşamı destekleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çoruhlu; Göktürk devrine ait Altaylarda Kudirge kurganlarındaki muhtemelen 6.yy'a ait bir kaya tasvirine dayanarak, kürklü ve küpeli olan insan figürlerinden ve atlardan oluşan bir sahneden bahsetmektedir (Res.8). Figürlerden birinde dilimli bir tacın varlığı görülmektedir (2010:100). Kudirge kurganlarından çıkan sadakların kayın ağacı ve huş ağacı kabuğundan yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ok ve yay parçaları, demir sadak halkası, iki adet demir ok ucu, demirden yapılmış temrenler buluntular arasındadır (Çoruhlu, 2016:216-231).

Resim 8: Göktürk Dönemi Tasvirlerinde Kağan ve Hatun **Kaynak:** (Salman, 2018)

Göktürk devrine ait olan bir başka kurgan ise, Çulışman Nehri yakınlarındaki Kudirge Kurganı'dır. Bulunan eserler arasında, ipekli atlas kumaşlar, küpeler, boncuklar ve kabarık inci dizileri ile süslenmiş plakalar, Çin aynası, tokalar ve kayış uçlarına ait önemli ve kıymetli takılar bulunmaktadır (Ögel, 1984:140).

Resim 9: Göktürk Çağı Türk Heykellerinde Görülen Küpe Çeşitleri **Kaynak:** (Ögel, 1978:250)

Mayhan Uul Kurganı'ndan çıkan kemer tokası, altından yapılmış takı ve süslemeler, Göktürk devrinin giyim kuşamı hakkında eşsiz bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır (Res. 10). Altından yapılmış süsleme, ipekten bir kaftana takılmış ancak zaman içerisinde ipek bozulmaya uğradığı için kaftan biçimini yitirmiştir (Url 2).

Çerezci Oktay'a göre; Göktürk devrinde aksesuar olarak küpe takmak yaygın bir gelenek olduğu gibi, yalnızca kadınlar tarafından değil, aynı zamanda erkekler tarafından da takılmıştır. Göktürk devrine ait erkek mezar kazılarında ele geçen küpe sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, genelde erkeklerin tek, kadınların ise çift ya da tek küpe taktıkları bilinmektedir. Küpelerin, bazı durumlarda kopça gibi tutturmalık görevi ile de kullanıldığı düşünülmektedir (2017:47). Göktürk devrine ait pişmiş toprak silah tutan erkek figürlerinin küpe takıyor olması dikkat çekmektedir.

Resim 10: Altından Yapılmış İpek Elbise Süslemesi, Kemer Tokası, Değerli Taş **Kaynak:** Url 2

Erkek figürlerinde, Göktürk devrini yansıtan taç kullanımları söz konusudur. Bir taç şekli, üç dilimlidir. Çoruhlu (2017:208)'ya göre; Tanrıça Umay tasviri olan bu üç dilimli taçlı figür, Türk mitolojisinde çok önemlidir. Kaya üzerine oyma tekniği ile yapılmış bu kaya resmi, Türk kültürü açısından çok önemlidir.¹ Bir başka erkek pişmiş toprak heykelciğinin ise, ellerini göğüs hizasında ve çapraz bir şekilde kavuşturmuş, kafasında yedi yuvarlak kabartmadan oluşan taç ile şekillendirilmiş olduğu görülmektedir

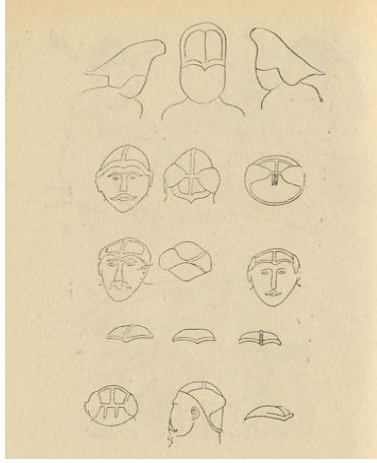

Resim 11: Üç Dilimli Taçlı Heykel **Kaynak:** (Çoruhlu,2010:123)

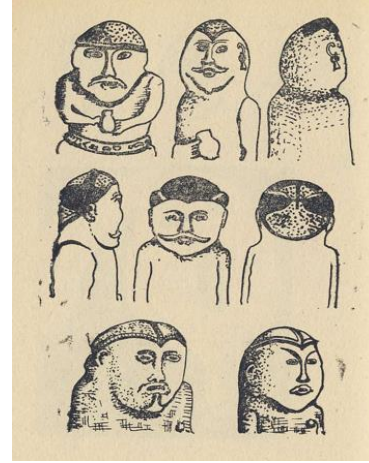
Moğolistan'da Mayhan Uul bölgesinde bulunan ve Göktürlere ait olduğu düşünülen buluntulardaki figürler atlı şekilde betimlenmişlerdir. Başlıkları, turkuaz rengidir. Turkuaz renginin kullanılması Türkler için özgü bir özelliktir. Zırhlı ve zırsız olarak betimlenen atlıların taktıkları külah şeklindeki başlığın, enselerini örttüğü görülmektedir (Oktay, 2012:24).

Göktürk devrine ait bulunan pişmiş toprak heykel buluntularında, börtük takan erkek figürlerine sıkça rastlanmaktadır. Buluntular, eksik parçalarına rağmen, bize fikir verebilmektedirler. Börtük (Külahlı Başlık), yalın bir şekilde tasvir edilmektedir. Börtük, şapka gibi başlıkların yapımında, deri ve keçe tercih edildiği bilinmektedir.

¹ Kazakistan'ın Cambul bölgesinde bulunan, şimdiki ismi Taraz olan şehirde, Kasteyev Devlet Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir.

Resim 12: a) Göktürk Çağı Türk Heykellerinde Görülen Başlık ve Şapka Çeşitleri
Kaynak: (Ögel, 1978:218)

Resim 12: b) Göktürk Çağı Türk Heykellerinde Görülen Başlık ve Şapka Çeşitleri
Kaynak: (Ögel, 1978:220)

Göktürklerin keçeden börk giydikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Keçeyi sadece çadır kullanımında kullanmadıkları, günlük yaşamlarının her alanında örneğin kıyafetlerinde de kullandıkları anlaşılmaktadır (Ergenekon,1999).

Başlık olarak üç tip börk giyildiği bilinmektedir. En çok giyilen börk, kuturma, sukarlaç ve kadıglık börk'tür (Sarı, 2017:83). Göktürklerin başlarına taktıkları, kendilerine özgü börklerin keçeden ya da kenarları kürkten yapılmış başlıklar olduğu anlaşılmaktadır (Salman, 2018).

Göktürk devri pişmiş toprak, savaşçı figürinleri, kaftan yahut levhalı zırh gibi kıyafetlerinin altına çizme ile şekillendirilmişlerdir (Oktay, 2012:25). Göktürk kaya resimlerinde de süvarilerin, bozkıra uygun deri çizme ile resmedildikleri görülmektedir (Çoruhlu, 2017:205). Çizmenin yumuşak yapıda ve diz boyuna kadar olduğu bilinmektedir. Ögel'e göre; çizmelerin, deri ve keçeden olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Özellikle keçeden yapılmış çizmelerin, Türkler arasında daha çok tercih edildiği düşünülmektedir (1984: 205).

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Göktürk devri arkeolojik buluntularından hareketle, Göktürk sanatı, tarihi, arkeolojik yapısı ve giyim kuşam geleneğine katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sanat tarihi mirasımızın, tarihsel süreçte gelişimi kaçınılmaz bir gerçektir. Türk dünyasının bilinen en eski kökleri, Orta Asya'da binlerce yıl öncesinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Göktürkler çok ihtişamlı bir medeniyet yaratmış, bilgi ve birikimlerini Göktürk sanatı ile eserlerine yansıtmışlardır. Göktürk kültürünü, değeri çok yüksek birçok sanat eseri, mezar taşı ve anıtlar üzerine taşımışlardır. Bu çalışmaya konu olan Göktürk devri giyim kuşam geleneği ile ilgili, bilgi sahibi olmamızı sağlamışlardır. Her iki Göktürk devleti incelendiğinde, buldukları coğrafyanın doğal yapısı ve yaşam alanlarının durumu itibariyle uyum sağladıkları ve dolayısıyla etkilendiklerini söyleyebilmekteyiz.

Resim 13: Kırgızistan'da bulunmuş Balbal, 6.yy **Kaynak:** (Kuban, 2009, s:84)

Türk tarihi için, Göktürk devri bir dönüm noktası olmuştur. Orhun Vadisi'nde bulunan Orhun Kitabeleri (Anıtları, Yazıtları, Abideleri), onlar zamanından günümüze kalan, Türk tarihinin taşa yazılmış en eski kaynaklarıdır. Ayrıca bu dikili taşlarda kullanılan yazı da en eski Türk alfabesidir (Aslanapa, 2007:7). Göktürklerden günümüze kalan kurganlarda eyer takımları, üzerlerinde hayvan motifleri ve av sahneleri olan süs eşyaları, toprak ve metal kaplar bulunmuştur (Kuban, 2009:84).

Sonuç olarak; Aşina soyundan gelen Türklerin yönettiği Göktürk devleti ve Göktürk devri giyim kuşam geleneği incelendiğinde, taş heykellerin yanı sıra, kurganlardan çıkan eserler, Göktürk duvar ve kaya resimleri ile dönemin yani Türklerin ilk antropomorfik heykelleri olan balballarda tasvir edilmesi ile Göktürk giyim kuşamını tarihlendirmede çok önemli bir rol oynamakta olduğu görülmektedir. Ata yurdumuz olarak kabul edilen Asya topraklarında, Göktürk devri giyim kuşam özelliklerinin, Türk sanat tarihinde bir toplumun medeniyet ve kültür öğelerinin anlaşılması kısmında önemli bir payda olduğu düşünülmektedir. Bize göre, Göktürk devri giyim kuşam geleneğinin, Türk kültürü ve sanatının önemli bir parçası olduğu ve birçok uygarlığı etkilediği düşünülmektedir. Bu bakımdan etkilerini günümüz Türk kültürleri başta olmak üzere, birçok kültürde görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, O. (2007). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BAŞKAN, S. (2002). *Eski Türklerde Sanat. Türkler Cilt 4*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- BAZİN G. (2014). *Sanat Tarihi- Sanatın İlk Örneklerinden Günümüze*. Çeviren: Selahattin Hilav, Ankara: Kabcacı Yayınevi.
- BEGİÇ, H. N. (2016). Giyim Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış, *SUTAD*,40, 287-297.
- CEYLAN, A. (2015). Taştaki Türkleri Okumak. *Düşünce Dünyasında Türki Siyaset ve Kültür Dergisi*, 6 (34), 9-52.
- ÇEREZCİ OKTAY, Ö. J. (2017). Göktürk Devri Küpeleri (VI- IX Yüzyıllar). *Sanat Tarihi Yıllığı*, 26, 43-67.
- ÇORUHLU, Y. (2010). Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler. *Türk dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 2000, 95-146.
- ÇORUHLU, Y. (2016). *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- ÇORUHLU, Y. (2017). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- ÇORUHLU, Y. (2019). Göktürk Sanatı. <https://www.altayli.net/gokturk-sanati.html> 09.03.2020.
- ERGENEKON, C. B. (1999). *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri*, Ankara. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78808/gokturkler-doneminde-tepme-kececilik.html> 09.03.2020.
- ESİN, E. (1965). Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü. *Türk Kültürü*, 34, 769-789.
- İSKENDERZADE, L. A. (2010). Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 255- 269.
- KUBAN, D. (2009). *Batiya Göçün Sanatsal Evreleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- KURAT, A.N. (2002). *Göktürk Kağanlığı. Türkler Cilt 2*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- MEMİŞ, E. (2009). *Eskiçağda Türkler*. Konya: Çizgi Kitabevi
- OKTAY, Ö. J. (2012). Göktürk Devri Pişmiş Toprak Figürinleri. *I. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi Bildiri Kitabı*, 19-34.
- ÖGEL, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş V*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ÖGEL, B. (1984). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖZKEÇECİ, İ. (2011). *Orhun Abidelerinin Estetik ve Muhtevasının Önemi*. III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

SALMAN, F. (2006). Göktürk Dönemi Kıyafetleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (9), 12-34.

SALMAN, F. (2018). Göktürk Dönemi Kıyafetleri. Erişim adresi: <https://okonuz.blogspot.com/2018/12/gokturk-donemi-kyafetleri.html> 09.03.2020.

SARI, İ. (2017). *Türkün Yaşamı*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.

TAŞAĞIL, A. (2019). *Bozkırın Kağanlıkları*. İstanbul: Kronik Kitap.

WEB

Url 1. <https://www.youtube.com/watch?v=1v3Ug3B3WKg&t=55s> 09.03.2020

Url 2. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/gokturkun-toprak-halki.html> 09.03.2020

Url 3. https://en.wikipedia.org/wiki/Göktürks#/media/File:Gokturk_cav.jpg 06.03.2020